

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i pedagogije

Ivan Šipoš

Odjeci moderne u novelama Josipa Kozarca

Diplomski rad

Mentori:

prof.dr.sc Goran Rem

doc.dr.sc Ivan Trojan

Osijek, rujan 2013.godine

Sadržaj

Sažetak	3
1. Uvod	4
2. Povijesni kontekst	6
2.1. <i>Veza između književno-povijesnog i poetičkog konteksta</i>	6
2.2. <i>O Josipu Kozarcu i njegovom književnom stvaralaštvu</i>	7
3. Josip Kozarac danas	11
4. Razdoblje hrvatske moderne	15
4.1. <i>Modernistički elementi u Kozarčevu stvaralaštvu</i>	17
5. Obrada novela	21
5.1. <i>Mira Kodolićeva</i>	21
5.2. <i>Donna Ines</i>	25
5.3. <i>Oprava</i>	28
6. Zaključak	31
7. LITERATURA	32

Sažetak

Diplomski rad *Odjeci moderne u novelama Josipa Kozarca* podijeljen je u šest glavnih dijelova. Na samom početku nalazi se uvod u kojem se sažeto navodi zadatak ovog rada te detaljnije opisuje sadržaj poglavlja prema kojima je isti podijeljen. Nakon uvoda slijedi poglavlje pod naslovom „Povijesni kontekst“, u kojem se aktualiziraju obilježja razdoblja i to na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće koje je po mnogočemu zanimljivo, a posebice po miješanju realističkih i novih, modernističkih strujanja u književnosti. Slijedi dio rada pod naslovom „O Josipu Kozarcu i njegovom književnom stvaralaštvu“. To je svojevrsna kratka Kozarčeva biografija iz koje se saznaje o njegovu književnome opusu, ali i o njegovu životu. Treći dio rada nosi naslov „Josip Kozarac danas“. U njemu se povezuje Kozarčevo stvaralaštvo sa suvremenim čovjekom jer je Kozarac svojim didaktičkim pristupom, ali pisanjem, koje je često bilo tumačeno kao „ispred svoga vremena“, uvelike zadužio hrvatski narod. U četvrtom dijelu detaljnije se opisuje razdoblje moderne u hrvatskoj i pronalaze se modernistički elementi karakteristični za novele Josipa Kozarca, a u petom dijelu analiziraju se tri novele u kojima se ti modernistički elementi jasno mogu raspoznati. U zaključnom dijelu rada nastojimo sažeto analizirati napisano u radu. Završni dio rada čini popis literature potrebne za razumijevanje i pronalazak modernističkih elemenata u novelama Josipa Kozarca.

Ključne riječi: moderna, Josip Kozarac, novele, elementi moderne

1.Uvod

Tema ovog diplomskog rada nosi naslov „Odjeci moderne u novelama Josipa Kozarca“. Tko danas govori o moderni ne može pretpostavljati da će biti posve jasno što je njezin predmet. Riječ „moderna“ danas označuje barem dva odsječka kulturne povijesti. Kada se upotrebljava sama, odnosi se na književne tendencije koje su se počele očitovati devedesetih godina 19.stoljeća, a zamrle s krajem prvoga svjetskog rata. Svoju je modernu imala i Hrvatska, i to u dvojakom smislu: hrvatski pisci oko godine 1900.proizveli su književna djela usporediva s onima što su se u njemačkim zemljama u isto doba nazivala modernima, a u jezik književne kritike rano je prodro i pojam moderne kao periodizacijska kategorija.

Josip Kozarac bio je realist, a njegova novela *Tena* jedna je od najboljih novela u povijesti hrvatskog realizma. Bez obzira na to, njegove novele iz posljednjeg razdoblja stvaralaštva odišu nekim novim osobinama, osobinama značajnim za razdoblje moderne, pa iako se Josip Kozarac vrlo rijetko spominje u kontekstu modernističkog autora, u ovom diplomskom radu odgovorit ćemo na pitanje: „Koji su to elementi moderne u novelama Josipa Kozarca?“

Diplomski rad sastavljen je od nekoliko cjelina. Na početku rada pokušat ću pojasniti povijesni kontekst u kojem se aktualiziraju obilježja razdoblja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće koje je vrlo zanimljivo zbog sudaranja realističkih i modernističkih koncepcija umjetnosti književnosti. Osim toga, tu je i skraćena biografija Josipa Kozarca.

U nastavku pokušat ću objasniti povezanost stvaralaštva Josipa Kozarca s današnjim vremenom i koliko je zapravo ostavio traga s obzirom da se njegovo ime spominje i dan danas, a najčešće u situacijama kada je gospodarstvo i ekonomija države u krizi.

Nakon toga dolazimo do glavnog dijela rada gdje se detaljno opisuje razdoblje hrvatske moderne. Važne elemente moderne nastojim pronaći u stvaralaštvu Josipa Kozarca. Na primjeru triju novela *Mira Kodolićeva*, *Donna Ines* i *Oprava* nastojim dokazati utjecaj moderne na Kozarca i na koji način se to primijeti u gore navedenim

novelama. Poblížnjom analizom novela pronalazim tražene elemente moderne i potkrepljujem citatima.

Na samom kraju ovoga diplomskoga rada, u zaključku, dajem odgovor na postavljeno pitanje iz uvoda i sumiram sve navedeno u radu.

2. Povijesni kontekst

2.1. Veza između književno-povijesnog i poetičkog konteksta

Sva književna djela, koja su objavljena na prijelazu devetnaestoga u dvadeseto stoljeće bila su oblikovana dvjema strategijama, naravno pripovjednim. Jedna je bila realistička, a druga modernistička. Realističko oblikovanje teksta odnosi se na opisivanje regionalnih prostora u kojemu „autor egzistira i ukazuje na funkciju koju pojedini likovi u njemu imaju.“¹ Realistička faza u hrvatskom književnom kontekstu traje desetak godina i to od Šenoine smrti pa do prvih godina posljednjeg desetljeća devetnaestoga stoljeća. Pozitivizam, racionalizam i objektivizam kategorije su koje određuju ovo razdoblje. Nacionalna i socijalna problematika čini glavnu tematsku preokupaciju i usmjerenost književnih djela, koje nastaju u ovom razdoblju. Dakako, stilske karakteristike proze obilježene su raznim miješanjem stilskih postupaka. Miješa se kritički realizam pa psihološko portretiranje likova, a naslućuju se elementi simbolizma. „Mnoge književno-povijesne rasprave upozoravaju kako u nekim književnim djelima nastalim na prijelazu stoljeća dolazi do procesa raspadanja realističke stilske formacije. U njima su sve izraženije modernističke narativne strategije.“²

Struktura ličnosti postaje najbitnija karakteristika, koja oblikuje motivaciju i asocijaciju likova. „Autore sve više zanima psihološka struktura lika pa oni tematiziraju njegove dileme, frustracije, njegove nagone, svijest i podsvijest.“³ Moderna kao stilsko-formacijsko razdoblje vrlo je heterogena jer u njoj egzistira nekoliko različitih stilova (zreli realizam, impresionistički, ekspresionistički, naturalistički). Regionalni ambijent, koji vrvi realističnim slikama iz svakodnevnog života i pejzaža u književnom tekstu u razdoblju moderne isključivo je u funkciji opisivanja psihičkih i bioloških stanja likova. Josip Kozarac objavljuje svoja djela na prijelazu dvaju stoljeća tako da u njima pronalazimo poetičke karakteristike hrvatskog realizma, ali i uočavamo naginjanje hrvatskoj moderni u kasnom stvaralaštvu. Josip Kozarac književnik je čije ime nalazimo

¹ Sablić Tomić, H. Slavonska krv. Izbor iz djela. Zagreb: Znanje, 2005., str.309.

² Sablić Tomić, H. Slavonska krv. Izbor iz djela. Zagreb: Znanje, 2005., str.309.

³ Sablić Tomić, H. Slavonska krv. Izbor iz djela. Zagreb: Znanje, 2005., str.310.

na gotovo svim stranicama povijesnih udžbenika i pregleda hrvatske književnosti. „Njegov književni rad nije moguće odrediti samo jednim književno-periodizacijskim terminom budući se ovaj istinski zaljubljenik i štovatelj prirode, koja ga ushićuje i uzbuđuje, u prvoj fazi književnog rada (pjesma *Zmija*, 1875.) usmjerio prema poetskim zapisima strukturiranima na tragu romantičarskih pjesnika. uz nešto satiričnih stihova vrlo brzo je svoj interes usmjerio prema pisanju proznih tekstova, koji se nalaze u samom vrhu razdoblja hrvatskog realizma, a u posljednjim Kozarčevim pripovijetkama uočava se težnja prema ocrtavanju psihološke dimenzije likova što mu otvara prostor i na ljestvicama modernoga proznoga zapisa.“⁴

2.2. O Josipu Kozarcu i njegovom književnom stvaralaštvu

„Samozatajni stvaralac, profinjeni slikar slavonskih šuma, zemlje i ljudi-Josip Kozarac jedna je od centralnih osobnosti realističke faze hrvatske književnosti.“⁵ Iako nije pisao i djelovao u pravim književnim centrima uspio je steći naklonost kritike i publike i nametnuti se kao vrlo originalan i autentičan te s vrlo istančanim smislom kritike društvenih procesa i moralnih dilema u Slavoniji u drugoj polovici XIX.stoljeća. U 46 godina života Kozarac je uspio završiti svoj literarni opus. Pisao je razna djela, koja se razlikuju po svojem žanru. Pisao je pjesme, romane, novele, drame, ali je najistaknutiji i bez sumnje najuspješniji bio kao pripovjedač, točnije kao novelist.

„Osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća hrvatska proza, nakon Šenoinog impulsa, doživljava svoje umjetničke vrhunce. Značajan prilog tome proznom zamahu dao je i Josip Kozarac.“⁶ Kozarčev je književni rad obilježen stalnom borbom između lirskog i epskog. U njegovim djelima osjeti se težnja i želja za pomirenjem duhovnog i tjelesnog, srca i uma. Politika ga nikad nije zanimala i gotovo ravnodušno je gledao na zbivanja u njoj te je ona ostala trajno izvan fokusa njegovih literarnih interesa.“ Kozarčev poetski opus obuhvaća osamdesetak pjesama koje svjedoče o skromnom pjesničkom daru, usiljenosti i šabloniziranom izrazu.“⁷ Većina pjesama

⁴ Sablić Tomić, H. Slavonska krv. Izbor iz djela. Zagreb: Znanje, 2005., str.311.

⁵ Nemeč, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela, Zagreb: SHK, 1997., str. 9.

⁶ Nemeč, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela, Zagreb: SHK, 1997., str. 9.

⁷ Nemeč, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela, Zagreb: SHK, 1997., str. 10.

obilježenoj je patetikom i ispraznim verbalizmom. „Kao što je u kritici točno primijećeno, Kozarac je u stihovima izražavao neproživljene osjećaje, osjećaje koje u stvarnosti nije doživio.“⁸ Stihovi su puni boli i jadanja, a o samome tome svjedoče i naslovi pjesama: *Suza, Prolaznosti, Vječni melem, Očajnik, Fatum...* i dr. Teško je pronaći u Kozarčevom poetskom opusu određene stihove, koji bi se otrgnuli takvoj jednoj rutini i šablona pa stoga možemo zaključiti da njegov pjesnički rad, s gledišta književne povijesti, predstavlja jednu neuspjelu epizodu.

Kozarac se kao dvadesetogodišnjak okušao i na dramskom polju. „Najbolje Kozarčevo ostvarenje na dramskom polju jest komedija u 5 činova *Tartufov unuk*. Tiskana je u bečkom „Slavjanskom almanahu“ 1879. godine, ali nije doživjela scensku konkretizaciju. Kako se može zaključiti već iz naslova, djelo je prerada slavne Moliereove komedije. Pisano je jampskim jedanaestercima i predstavlja jedinu komediju karaktera u našoj dramskoj književnosti XIX. stoljeća.⁹ Ipak, uspoređujemo li Kozarčevu komediju s Molierovim predloškom ostanemo malo razočarani. Dakako, Kozarac je daleko od svog uzora. „Arhetip je svjesno umanjen i sveden na zavičajno okružje i prilagođen vlastitoj sredini, a upravo takvoj skućenoj sredini, koja odiše naivnošću i prostodušnošću odgovara realistički Tartuffe, lik lišen demonskih svojstava i paklenih namjera.“¹⁰ „U rukopisnoj ostavštini ostala je još i skica dramskog teksta u pet činova *Alboin i Rozamunda*, koja je inspirirana arheološkim istraživanjima Josipa Brunšmita, Kozarčeva prijatelja, a neki istraživači spominju još i nacrt drame *Ježuita*, ali on nije sačuvan.“¹¹

Romaneski opus Josipa Kozarca obuhvaća dva kratka romana: *Mrtvi kapitali* i *Među svjetlom*, a treći roman *Živi kapitali* ostao je nedovršen. Od svih naših realista najviše se Josip Kozarac bavio običnim gospodarskim pitanjima pa je zato njegova karijera kao romansijera usmjerena prvenstveno na socijalne i ekonomske probleme konkretne sredine. U *Mrtvim kapitalima* Kozarac stvara lik Lešića, koji zastupa njegove teze. „Taj papirnati lik, idealni novi čovjek za novo doba, mješavina je narodnog prosvjetiteljstva, učitelja praktične ekonomije i moralista.“¹² Lešić ima ključnu ulogu oživljavanja „mrtvih kapitala“, popravljavanja svijeta i traženja načina na koji se osoba

⁸ Štampar E. Josip Kozarac. Djela. Djela hrvatskih pisaca. Zagreb: Zora, 1950., str. 13.

⁹ Bogner J. Dramatika Josipa Kozarca, 1934., str. 210.

¹⁰ Batušić N. Hrvatska drama 19. stoljeća. Split: Logos, 1986., str. 259.

¹¹ Matković M. Hrvatska drama XIX. stoljeća, Zagreb: Matica hrvatska, 1949., str. 205.

¹² Nemeč, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela, Zagreb: SHK, 1997., str. 15.

može vratiti zemlji, koja je izvor duhovnog zdravlja i istinskog bogatstva. Sama fabula u *Mrtvim kapitalima* napravljena je tako da jednostavno poprat i potvrdi ispravnost Lešićevih postupaka u djelu. „Nacionalno-prosvjetiteljska tendencija u romanu pretjerano je naglašena. Didaktizam povremeno umrtvljuje pripovjedni ritam, u djelu je odviše očito što autor hoće te da se čitatelj osjeća kao da mu sam pisac daje lekciju iz narodne ekonomije s obzirom na prilike u Slavoniji.“¹³

U drugom Kozarčevom romanu *Među svjetlom i tminom*, koji je izašao 1891.godine Kozarac se predstavlja kao veliki moralist i kritičar. Pisao je pomirljivim tonom jer su vlasti nad njim vršili pritisak, a čak su mu i nasilno izmijenili svršetak romana. Roman nema estetsku vrijednost *Mrtvih kapitala*, ali ipak Kozarac je uspješno opisao i utjelovio likove poslušnih činovnika, političkih pretvrljivaca pa do praznovjernih seljaka. Roman je neuvjerljivog razvoja, a Kozarčevu praktičnu filozofiju i zapravo glavnu ideju djela ocrta završna parola po kojoj čovjek mora biti gospodar svoje žene i sluga svoje zemlje.

Novelistika ipak predstavlja najopsežniji i zasigurno najznačajniji dio Kozarčeva literarna opusa. Kao romansijer Kozarac je bio ipak osjetno slabiji nego kao novelist. Njegovo novelističko stvaralaštvo pod velikim je utjecajem Turgenjeva. Nakon što se upoznao s Turgenjevlevom prozom u jednom autobiografskom pismu upućenom Dušanu Plavšiću zapisao je: „Da mi je, dok sam stvarao i pisao te moje pripovijesti, pred očima lebdio Turgenjev, onaj ljupki, bogoduhi aristokrata med umjetnicima, to Ti je već davno poznato. Tko iole ima iskru umjetničkog čuvstva u sebi pa pročita i shvati onu divnu harmoniju, koja vlada u svijetu njegovih novela, taj mu se ne može oteti.“ Jasno je uočljivo iz pisma kako je Kozarac bio zaljubljen u stvaralaštvo Turgenjeva. Osjećaj za atmosferu, lirski ugođaj, specifičan način tematizacije prirode i pejzaža, način koncipiranja nekih likova, osobito žena i „suvišnih ljudi“, sve to Kozarac duguje Turgenjevu.

Tematski raspon Kozarčeve novelistike seže od socijalne problematike vezane uz život rodne Slavonije (*Proletarci, Krčelići ne će ljepote*), intenzivnog doživljaja prirode (*Slavonska šuma*), zatim priče o seoskim originalima i čudacima (*Naš Filip, Kapetan Gašo*), sve do, kako ih je sam pisac nazvao, „novela bez tendencija“, zapravo suptilnih analiza na temu ljubavi, braka, ljubomore i nevjere (*Tri ljubavi, Mira*

¹³ Ibler J. *Mrtvi Kapitali. Pripovijest Josipa Kozarca*. Kritika u doba realizma. Zagreb: Matica hrvatska, 1976., str.98.

Kodolićeva, Donna Ines, Oprava). Zanimale su ga podjednako i socijalne teme i moralno-psihološka problematika: posljedice raspada patrijarhalnog morala (*Tena, Ljudi koji svašta trebaju, Biser-Kata*), odnosi selo- grad (*Rodu u pohodu, Tri dana kod sina*), problematika odgoja (*Emilijan Lazarević*). Većina Kozarčevih djela kratke proze može se svesti pod oznaku „novele karaktera“. Vodnik je napisao kako je Kozarac bio odličan psiholog i crtač karaktera te da je to glavna odlika njegove proze. „Osobito su ga zanimali ženski likovi. Tena, Mira Kodolićeva, Donna Ines ili Biser-Kata spadaju među najbolje analizirane ženske likove u hrvatskoj književnosti XIX.stoljeća. Položaj žene u braku, moralna posrtnja, ženska psihologija, buđenje ženstva, veličanstvenost i prokletstvo ljepote- sve su to teme koje je Kozarac među prvima uveo u hrvatsku književnost. Njegove su simpatije na strani snažnih osobnosti; njima je sklon oprostiti i kada prekrše moralne kodekse.“¹⁴

Josip Kozarac svojim je pjesmama, pripovijetkama, romanima i novelama nastojao stvoriti osnovne teze koje se ogledaju u potrebi stalnog identificiranja čovjeka i prostora. Pozornost je usmjerio na socijalni prostor, koji prikazuje kroz prizmu romantičnih i idiličnih pejzaža i ljudi u njemu. Slavonac je u njegovim djelima ogoljen do najtanjih psiholoških dimenzija, a sve to sa svrhom da se čitatelju utisne u strukturu mišljenja baš takav „trag slavonskog, cikličnog, poviješću uvjetovanog protoegzistencijalizma.“¹⁵

¹⁴ Vodnik B. Josip Kozarac. Predgovor Izabranim pripovijetkama - Hrvatski pripovijedači. Izdaje i uređuje dr Branko Vodnik, knj. VI. Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, 1919., str. 26.

¹⁵ Sablić Tomić, H. Slavonska krv. Izbor iz djela. Zagreb: Znanje, 2005., str.313.

3. Josip Kozarac danas

Osamdeset godina dijeli nas već od onoga kolovoza 1906. kad je hrvatski književnik Josip Kozarac nepovratno napustio ovozemaljski svijet. Kozarac je privukao pozornost i kritike i čitateljstva, može se reći, od same svoje pojave u književnosti; a pojavio se daleke godine 1880., svojim *Pričama djeda Nike*. Po toj knjižici August Šenoa, hrvatski literarni sudac toga doba, nazreo je budućeg značajnog pisca, pa mu je u jednoj bilješci u „Vijencu“ tu mladenačku, nepretencioznu, dokumentarno – sentimentalnu zbirčicu srdačno pohvalio, što je svakako značilo vrlo mnogo. Značilo je ne samo poticaj jednome mladom piscu, i to s najautotirativnijega mjesta, nego i neopozivu propusnicu za ulazak u svijet književnosti. Uzor Josipu Kozarcu bio je Turgenjev. Nedostignuti, i nedostiživi uzor. Znao je to i s divnom, gotovo besprimjernom otvorenošću priznavao i sam Kozarac, žaleći zbog svoje nemoći da se približi velikom pjesniku.“ Nikad zadovoljan onim što je napisao, a uvijek zabrinut i mučen sumnjama u pravu vrijednost svoga pera i umjetnički smisao svoga pisanja, Kozarac je govorio vrlo samokritički o sebi. Majstor hrvatskog realizma, koji je svoju sliku stvarnosti, i svoju kritiku naše životne sredine, polagao na gospodarsku osnovu, kloneći se i krupnih riječi i maglovitog idealizma „bez pokrića“, Josip Kozarac s pravom je stekao reputaciju najrealističnijeg hrvatskog realista.“¹⁶

Njegovu realizmu pripisuje se i praktična poučnost koju je Kozarac gotovo uvijek uključivao u svoja djela. Ne može se reći da u Kozarčevu opusu nema poezije, kad je on bio pjesnik prirode. Od svih hrvatskih realista Kozarac je bio najviše i najtješnje vezan uz nju. Možda je Kozarac i zato bio oduvijek smatran ne samo vrsnim književnikom nego i nekom vrstom književnog učitelja, jer je i priroda njemu bila učiteljica. Smatrao je da priroda ljude u djetinjstvu uči odrastati, voljeti. U zrelosti ona uči ljude kako misliti i uspješno raditi, a kad čovjek ostari onda ga priroda uspije pomiriti sa smrću i s pojmom groba, koji je za svaku ljudsku osobu neizbježan završetak životne avanture. Takav pristup prirodi i takav odnos prema njoj nije mogao ostati bez pjesničkih posljedica, ali ni bez poučnosti, koju Kozarčevo djelo pruža čitateljima već

¹⁶ Jelčić, D. Kozarac danas. Zagreb: Nove teme i mete, 1995., str. 93.

osamdeset i više godina. Danas, možda, i više nego ikada! Velika su djela praktično neiscrpna, ona nas uvijek nukaju na ponovna čitanja. I Kozarčevo djelo, pri svakom ponovnom čitanju, kao da postaje sve bogatije. Ono otkriva dva lica ovog pisca. S jedne strane on je pravi pisac hrvatskog realizma, bespoštedan u svojoj društvenoj kritici, a sentimentaln u crtanju pojedinih ljudskih sudbina. Kozarac je u svojoj regionalnoj pripadnosti i određenosti tražio i nalazio oslonac i poticaj za svoj književni posao.

Njegov književni izraz i njegov svjetonazor očito imaju temelje u baštini svoga zavičajnog kraja, njegove Slavonije. Iako nastavlja Relkovića i vrlo slično pristupa problemima zaostalosti Slavonije i njezinih stanovnika, Josip Kozarac, svojim kritičkim duhom ide dalje od njega, odnosno, još kritičnije pristupa malodušnosti, koju uočava vječito oko sebe. Kozarac manje idealizira zavičajni svijet, puk, te ljude svoga kraja. Tri riječi neobično su značajne za Josipa Kozarca. To su: raditi, žrtvovati se, pregarati. Svoj književni zadatak, kao i spisateljski rad, shvaćao je u duhu koji tvore te tri riječi, ta tri imperativno shvaćena infinitiva. Nužno je prisjetiti se određenih osobina ovoga pisca, osobina kojima se on razlikuje od većine hrvatskih književnika iz doba realizma. Jedan kompleks tih osebnih Kozarčevih svojstava može se skupiti pod naslov: Kozarac i politika. Odmah je potrebno upozoriti na jednu veliku iznimnost: Josip Kozarac ne pripada ni jednoj hrvatskoj političkoj stranci svoga vremena! Usporedi li se to s današnjom situacijom u Hrvatskoj, jasno je koliko je hrabrosti bilo potrebno za takvu neovisnost s obzirom da je u današnje vrijeme učlanjenost i podrška određenoj političkoj struji ili stranci u većini slučajeva prešutni faktor, koji odlučuje o uspjehu pojedinca ili skupine, nebitno o kojoj se grani ljudske djelatnosti ticalo.“ Dok su gotovi svi tadašnji literati bili, više ili manje, i politički ljudi, stranački ne samo opredijeljeni nego i djelatni, i to većinom kao starčevićanci, pravaši, pa i ideolozi, propagatori, često i narodni zastupnici, Josip Kozarac ostaje potpuno indiferentan prema politici, još više prema svakoj stranačkoj obojenoj ideji, a pogotovo prema stranačkoj determiniranoj životnoj praksi.¹⁷ Kao piscu, gade mu se sve patriotske fraze lažnih rodoljuba i koristoljubivih političara, a kao čovjeku odbija ga svaka isključivost.¹⁸ Politička indiferentnost Kozarčeva kao da sugerira misao da se miran život postiže samo gospodarskim i kulturnim napretkom, a ne politikom. Naša su stradavanja uzrokovana ekonomskim i moralnim nedaćama, a ne političkim prilikama. Kozarac kao da je bio

¹⁷ Jelčić, D. Kozarac danas. Zagreb: Nove teme i mete, 1995., str. 95.

¹⁸ Jelčić, D. Kozarac danas. Zagreb: Nove teme i mete, 1995., str. 95.

ispred svoga vremena sa svojim načinom razmišljanja. Međutim, kao što ni on nije mogao bitno utjecati na gospodarski razvoj svojim savjetima, tako je i danas priča o ekonomiji i kulturi uvijek prekrivana nekim mračnim velom politike. Jasno je iz Kozarčeva primjera da dobar savjet i racionalno razmišljanje do danas često ostaje samo u formi misli i govora, a realna slika je iskrivljena zbog ljudske pohlepe i želje za moći. Zato se i on usmjerio na buđenje kako moralnog osjećaja tako i gospodarske, proizvodne samosvijesti naših ljudi. Ako se u njegovu djelu i pojavljuje politika, kao recimo u romanu *Među svjetlom i tminom*, javlja se kao zlo.

„Pripovijesti i romane Josipa Kozarca danas možemo čitati kao „evanđelje“ rada i međuljudske harmonije; kao plemenitu viziju, koja možda nikada nije bila udaljenija od svoga ostvarenja nego što je danas.“¹⁹ Kozarac je, kao potpuni čovjek prirode, želio da ljudi ostvare svoju sreću u punoj suradnji s prirodom, a ne u sukobu s njom; da je ostvare u međusobnoj harmoniji, onako kako ih poučava priroda, svjesni granica svojih mogućnosti. O tome, na ovaj ili onaj način, govore sva njegova djela. Njegova *Slavonska šuma*, ne bi bila toliko kozarčevska, toliko prepoznatljiva, da ne izražava i ona upravo tu misao, temeljnu misao cjelokupne Kozarčeve umjetnosti.

Josip Kozarac je pisac sa tezom. Njegove teze često su kritizirane i zapravo smatrane najslabijim karikama njegova stvaralaštva. I koliko god možda ima, nekad više a nekad manje, opravdanja i za takvu kritičku prosudbu, isto toliko, a možda i više, ima razloga i za drukčija razmišljanja, i za drukčiju kvalifikaciju njegova literarnog posla. Kozarac je svoje stvaralaštvo u samom početku temeljio na Relkoviću. Kad je Kozarac počeo objavljivati svoje prve radove, književna riječ u Slavoniji bila je stara tek jedno i pol stoljeće. „Od pojave prvog izdanja Relkovićeva *Satira* do prvih pripovjedaka Josipa Kozarca jedva da je prošlo stotinjak i nešto godina. Preteče su bili suviše blizu, k tome upravo neodoljivi s obzirom na utjecaj koji su imali u javnosti, a da se ne bi nametnuli kao uzori, i novi naraštaji književnika iz Slavonije nisu im se mogli uganuti. Relković je bio toliko mjerodavan, da su svi književnici nakon njega uvijek pomalo zavirivali kako je on to radio, držeći se njegove literarne paradigme.“²⁰ Mijenjali su se stilovi i razdoblja, prošao je i romantizam, koji je u ovom području ostavio prozu s takozvanom hajdučko-turskom tematikom, protutnjio je i realizam, koji je dao Kozarca, i moderna s Ivakićem i Bertićem, i međuratno doba s Marom Švel-

¹⁹ Jelčić, D. Kozarac danas. Zagreb: Nove teme i mete, 1995., str. 96.

²⁰ Jelčić, D. Kozarac danas. Zagreb: Nove teme i mete, 1995., str. 97.

Gamiršek. Mijenjale su se koncepcije, poimanja književnosti, njezina bića i smisla, njezina duha i cilja, ali ta didaktička komponenta, ostala je uvijek kod svih Slavonskih pisaca vrlo zastupljena. Smatrali su je često vulgarnom na neki način ili bolje rečeno nedostojnom, ali jednostavno je za Kozarca bila neophodna. Koliko mu je Relković bio uzor, toliko je Josip Kozarac bio uzor drugima. Kozarcu je bio idol Relković, a Ivakiću Kozarac. I tako se ta famozna didaktičnost u slavonskom korpusu hrvatske književnosti prenosi kao neka vrsta karakterističnog nasljeđa s naraštaja na naraštaj i prepoznaje i danas.

Josipa Kozarca naveo je Matoš, uz nekoliko drugih imena, kao živu potvrdu svoje tvrdnje – da je Slavonija dala najracionalnije ljude. Upravo kao književnik, bio je Kozarac vrlo razborita osoba, koja nije u životu samo oko sebe gledala određene događaje ne okrećući se, već je nastojao uvijek pronaći valjani razlog zašto se nešto događa, a nakon toga smisliti i najbolje rješenje. Traženje rješenja nije zadatak nijedne umjetnosti, pa ni književne umjetnosti. „Pravo je, a može se reći i dužnost svakog umjetnika, da govori o svemu što ulazi u njegov unutarnji svijet i što u njegovu unutarnjem svijetu poticajno djeluje na njegovu imaginaciju i tako sudjeluje u tvorbi, ili čak izravno tvori njegovu umjetnost. Na taj način svako književno djelo, poput svakog živog organizma, osim općih zajedničkih svojstava vrste, posjeduje i svoje individualne osobine. Didaktičnost, te način na koji se ona očituje ili izražava, jedna je od takvih specifičnih oznaka.“²¹

Na Kozarčev literarni rad uopće utjecala je uvelike njegova znanstveno – stručna naobrazba i njegovo zanimanje. Selo i seljački život s obiljem zapletenih moralno – psiholoških pitanja, gospodarski problemi koji su otvarali brojna socijalno – politička pitanja, određivala su Kozarčevu kreativnost, a iz te su se kreativnosti rodile brojne psihološke borbe unutar njegovih sjajno portretiranih likova.

²¹Jelčić, D. Kozarac danas. Zagreb: Nove teme i mete, 1995., str. 99.

4. Razdoblje hrvatske moderne

Moderna je u Hrvatskoj bila shvaćena na isti način kao i u ostalim europskim literaturama. Iako su se novi književni pravci različito i nazivali, primjerice *dekadansa*, *simbolizam*, *impresionizam* te *neoromantizam*, bitno je ono što je sasvim novo u odnosu na tradicionalno shvaćanje književnosti, a to je da se književnost ne može svesti samo na nacionalnu i socijalnu funkciju, već ona mora imati svoj autonomni karakter i umjetničku funkciju. „Jasnije rečeno, počeo se naglašavati estetski smisao literarnog djela kao bitnog obilježja umjetnosti riječi, a s tim u vezi i potreba za razvijanjem novih stilskih postupaka u traženjima i izricanjima ljepota, ljudskih osjećanja na prvome mjestu.“²² Više se čovjek ne opisuje kao društveno biće koje svojim radom i racionalnošću kroči životom i sam kreira svoj put nego su u prvom planu mračni motivi, koji su duboko skriveni u ljudskoj duši. Motivi su to, koji u čovjeku stvaraju brojna moralna i psihička previranja i upravo ona određuju ljudsku sudbinu, često tragičnu.

Početak moderne određuje se 1892.godinom jer je baš te godine Antun Gustav Matoš objavio svoju prvu pripovijetku *Moć savjesti*. U njoj je očito bilo da se polako raspadaju realističke stilske formacije, a počinju prevladavati modernistička obilježja. „Shvaćena kao stilsko razdoblje moderna je vrlo heterogen period, u kojem egzistira paralelno nekoliko različitih stilskih kompleksa, pa stoga možemo govoriti o svojevrsnom stilskom pluralizmu kao tipičnoj karakteristici te epohe.“²³ Cjelokupno beletrističko i kritičarsko stvaralaštvo književno – stilskog razdoblja moderne u svojim se procesima jasno razvija u dvije relativno cjelovite faze. Za te dvije faze, 1903.godina koristi se kao granična.

Prva faza (od 1897. do 1903.), značajna je po izrazito istaknutom programsko – manifestacijskom kritičarskom djelovanju prve generacije modernista. Zbog očite stagnacije cjelokupnog hrvatskog društva, a ne samo književnog, pokret su pokrenuli srednjoškolci i studenti. Započeo je u Pragu i to pojavom časopisa „Hrvatska misao“ 1897.godine. „Iako pokret nije imao umjetnički, književni karakter, svojim je

²² Šicel, M. Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća. 2. nadopunjeno i prošireno izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1997., str. 118.

²³ Šicel, M. Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća. 2. nadopunjeno i prošireno izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1997., str. 119.

koncepcijama u cjelini i te kako snažno, iako neizravno, djelovao i na književnu usmjerenost toga doba, bez obzira na to što su se mnoge indikacije modernog osjetile u našem stvaralaštvu i prije samog početka pokreta hrvatske moderne.²⁴ Mladi okupljeni u pokretu počeli su tražiti razloge stagnacije u hrvatskom društvu u njemu samome, a važno je da su svoju kulturnu svijest pokušali orijentirati u europske okvire i to moderne europske okvire. Smatrali su da hrvatska književnost pripada europskoj, a to su sve temeljili na tome da je Hrvatska književnost osnovne poticaje primala iz Beča i Francuske. „Ovakva europezacija ili internacionalizacija književnosti temeljito je mijenjala i doskorašnja shvaćanja njezine domoljubno – socijalne, vrlo često didaktičke i utilitarne funkcije.“²⁵ Nije više nacija toliko bila bitna psihološka komponenta.

Kritika se nametnula u prvoj fazi moderne i trajala je sve do kraja stoljeća. To se može objasniti time da je zapravo ta nova generacija nastojala stvoriti svoje, nove postulate poetike, koja se tek stvarala, a onda tek krenuti u njezino stvaranje. Značajniji kritičari iz prve modernističke faze bili su Milivoj Dežman Ivanov, Branimir Livadić i drugi. Često su usvojim kritikama bili nedosljedni ili bi ostali kontradiktorni pa se može reći da se možda i na pola puta ostali u svojim traženjima. „Prihvaćajući misao da umjetnost treba biti specifični izraz ljudskog duha, naglašavajući kako joj je osnovni zadatak težiti za dostizanjem neke više, apstraktne ljepote, ipak su uvijek povezivali tu umjetnost s čovjekom društveno – povijesno uvjetovanim, primarno u smislu njegove *narodnosti*.“²⁶ Dakle, iako se negativno govorilo o tradicionalnom, zapravo su se nastojala spojiti tradicionalna i moderna shvaćanja umjetnosti, a sve s ciljem da svaki autor ima potpunu slobodu svoga djelovanja i razvoja.

Beletrističko stvaralaštvo u moderni svoj puni zamah je ostvarilo u drugoj fazi toga razdoblja. Negdje oko 1903.godine nastaju najvrednija lirska, prozna i dramska djela. Vidrić 1907.godine objavljuje zbirku *Pjesme*, A.G.Matoš objavljuje *Umorne priče*, Nehajev roman *Bijeg*, a Dinko Šimunović zbirku pripovijedaka *Mrkodol*. Sva najvrjednija djela nastaju u prvih petnaestak godina 20.stoljeća, a također svi modernisti od 1906. objavljuju u časopisu „Savremenik“. Tipično modernističko stvaralaštvo, a

²⁴ Šicel, M. Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća. 2. nadopunjeno i prošireno izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1997., str. 120.

²⁵ Šicel, M. Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća. 2. nadopunjeno i prošireno izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1997., str. 120.

²⁶ Šicel, M. Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća. 2. nadopunjeno i prošireno izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1997., str. 121.

ono podrazumijeva mješavinu impresionizma, secesije, simbolizma i neoromantizma, svoju punu afirmaciju steklo je od 1903. godine.

Hrvatska se moderna istakla, čak iskazala u zanimanju za *dekadenciju*, za fenomene tjelesne i duhovne klonulosti, ali i estetske profinjenosti u znaku rasapa. „U prilog upravo najzanimljivijim hrvatskim piscima moderne može se navesti okolnost da se motivi dekadencije u njih pojavljuju ponekad u ironijskom osvjetljenju, koje stvara umjetnički i intelektualno vrlo poželjnu protutežu bolećivu patosu.“²⁷

Težnja za isticanjem individualizma i težnja za modernim te naglašavanje misterija „duše“ u Hrvatskoj je bila neizbježna. Iako je postojao utjecaj iz europske, u Hrvatskoj je gospodarstvo bilo u velikoj krizi, a politički smo bili skoro pa obespravljani. U takvoj jednoj pesimističnoj životnoj situaciji, našim intelektualcima nije ni preostajalo ništa druge, već klonuti u jedan osjećaj besmislenosti. Situacija se jasno podudarala sa situacijom na Zapadu, ali na Zapadu je ona bila rezultat pozitivizma, a kod nas društvenopolitičke okolnosti. Mladi su prihvatili i pesimizam i misticizam, a paradoks je u tome što je upravo to klonuće upravo bilo najpogodnije tlo za književni razvoj.

Iako je postojalo dosta traženja i lutanja prilikom književnog djelovanja, nepobitna je činjenica da se baš u razdoblju moderne, raskorak i razlika između europske i hrvatske literature svela na najmanju moguću mjeru, a time se hrvatska nacionalna literatura uklopila u tokove svih ostalih europskih književnosti.

4.1. Modernistički elementi u Kozarčevu stvaralaštvu

Na primjeru Kozarčevih kasnih ostvarenja vidi se kako modernistička strujanja nisu ostavila Kozarca posve ravnodušnim. Novele *Mira Kodolićeva (1895.)* i *Oprava (1899.)* zanemaruju fabulu i predmetni sloj, te tematiziraju duševna raspoloženja i emocije glavnih likova. Generacija modernista prihvatila je Kozarčeva djela s velikim simpatijama. „Pohvalno su o njemu pisali Petar Skok, Milan Marjanović, Andrija Milčinović, Ivan Krnic, dok je Milan Šarić u kritičko – programatskom tekstu *Hrvatska književnost* u praškoj *Hrvatskoj misli* zanosno napisao: „U današnje doba Kozarčev je

²⁷ Batušić N., Kravar Z., Žmegač V. Književni protusvijetovi, poglavlja iz hrvatske moderne, Zagreb: Matica hrvatska, 2001.,str. 32.

rad najljepši, najkorisniji, koji je nikao na našoj zemlji, pravi naš hrvatski plod, svijetao i lijep spomenik nastojanju čovjeka u doba, kad nitko nije htio vidjeti pravoga stanja i nitko nije htio shvatiti, u čemu se sastoji rad za narod, a kojim putem ima literatura ići, da bude uistinu, a ne samo po imenu, hrvatska.“²⁸

U piščevoj ostavštini ostala je još nekolicina novela koje su objavljene tek 1937. godine u osmom svesku *Sabranih djela*. Te proze ne mijenjaju bitno sliku i ocjenu Kozarčeva stvaranja.

„Kozarac je prošao dug i vrlo zanimljiv put svog umjetničkog sazrijevanja i rasta kroz tri desetljeća svojih književnih pregnuća i nastojanja. Od umjetnički neizrazitih *Priča djeda Nike*, preko umjetnički zrelih socijalnih studija u osamdesetim godinama, do psiholoških novela nastalih devedesetih godina kada je autor svoj pogled zaustavio na odnosima u bračnoj zajednici, među spolovima, među ljudima općenito, ispitujući intimu, unutrašnje svjetove svojih junaka, osobito junakinja, dramu i sudbinu čovjeka povezanog sa sudbinom drugog čovjeka.“²⁹ Pravo pitanje je što je zapravo Josipa Kozarca dovelo tematici ljudske duše. Odgovor na to pitanje dan danas nije jednostavan, a niti jednoznačan. Krije se u spletu subjektivnih i objektivnih uzročno – posljedičnih veza u njemu i oko njega. Kozarac se udaljava od kritičkog realizma i počinje pisati psihološke novele, kojima se približava književnosti moderne i to upravo u vrijeme kad je došao u grad Vinkovce, u sredinu koja ga, bolesna i razočarana neuspjesima reformatorskih nastojanja, dočekuje teretom službeničkih obveza. Svaki dan Josip Kozarac provodio je vrijeme u kancelariji, ali ne radeći nešto što bi razvijalo njegovu inteligenciju ili umjetničku crtu u njemu samom nego je radio fizičke poslove i teglio teške predmete. Nije čudno onda što se je Kozarac u takvom okruženju okrenuo sebi i konačno stigao do sebe sama, do najdubljih i najskrivenijih istina duše koja se propinje za harmonijom i ljepotom. Zbog tuberkuloze, gluhoće i reumatizma Josip Kozarac odlazi u izolaciju gdje će u svojoj bolnoj usamljenosti sve više ponirati u životne tajne, mučiti se sumnjama i pitanjima o životnoj sreći i zagonetkama bitka.

Kozarcu se spočitavao regionalizam, ali potrebno je naglasiti da je on uvijek iz prividno regionalnih tema izvlačio univerzalne zaključke, dakle, prepoznatljivost ljudskih osjećaja ono je što veže svakog koji je čitao njegova djela, pa bio to čitaoc iz

²⁸ Šarić M. Hrvatska književnost - Milan Marjanović: Hrvatska moderna. Izbor književne kritike. I.knjiga. Zagreb: JAZU, 1951, str.21.

²⁹ Nemeč, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela, Zagreb: SHK, 1997., str. 21.

nekog malog sela ili velikog metropolitanskog grada. „Kozarčeva proza daleko je od folklora i etnografije; umjesto idiličnih slika slavonskog sela, narodnih nošnji i zvuka tamburice, u njoj prevladavaju tonovi bespoštedne društvene kritike.“³⁰ Oko sebe je vidio seljake i neobrađenu zemlju, lijenost, propadanje zadruga, procvat birokracije, suton patrijarhalnog morala. Želio je te pojave ne samo konstatirati, umjetnički fiksirati nego i ukazati na izlaz, osmisliti bogatiju i sretniju zajednicu na zdravijim temeljima. Velika energija i volja pokretale su Josipa Kozarca, a ta energija može biti dobro usmjerena samo ako uz pomoć nje dođe do uspjeha i rezultata. Njega su, naprotiv, lomili neuspjesi i on je postao duboko nesretan čovjek, bez obzira što ta tragičnost nije bila eksplicitna i lako uočljiva, Josip Kozarac nije kukao, i tužio se na svoju sudbinu, nije kleo i psovao i nije pokazivao svoju tragičnost nikakvom vidljivom grimasom ili deklarativnim priznanjem i zbog toga je ne samo tragičan nego i velik u tome, jer svoju nesretnu kob nosi dostojanstveno, i svoju muku sam trpi, a ne blebeće o njoj po selu i sokacima poput neke „trač babe“. Svi ti razlozi gurali su Kozarca prema onom tipu umjetnosti u kojem može dati najviše, u kojem će govoriti iz sebe i o sebi, gurali ga prema stvaranju Josipa Kozarca, modernističkog autora.

Raniji Kozarac imponira, djeluje respektabilno jer svoja djela piše na autorativan način, ali to je često zvučalo vrlo suhoparno, a i didaktičnost postaje pomalo naporna. Ovaj kasniji – topao je i blizak, shvatljiviji i intimniji, i sam tragičan kao i njegovi junaci. Onaj prvi govori s povišene govornice savjetodavca, sigurno i superiorno, ovaj drugi govori izravno, u istoj je ravnini s nama, zagledan u ljudsku sudbinu s njenim neumitnostima, pitanjima i sumnjama, ali i s njenim zakonitostima. Zbog toga što kasniji Kozarac postaje vrlo pronicljiv i osjećajni, može se reći da na tematskom području Kozarac sustavno i uvjerljivo progovara o složenom i zagonetnom svijetu ljudske duševnosti, o unutrašnjem životu koji presudnije utječe na naša raspoloženja i našu sreću od vanjskih okolnosti. S unutrašnjom duševnosti svaki čovjek vodi svoju borbu. Zakoni i ograničenja ne vrijede kad su u pitanju ljudski osjećaji, posebice ljubav. Sile su to u ljudskoj prirodi, koje je Kozarac nastojao i izvrsno uspio prikazati u svojim kasnijim novelama. Način na koji je pisao o duševnim previranjima pokazuje Kozarčevu zrelost i okrenutost novom, modernističkom razmišljanju, koja zanemaruje didaktičnost, a ranjivost ljudskog duha i krhkost bića stavlja na prvo mjesto. U

³⁰ Nemeč, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela, Zagreb: SHK, 1997., str. 100.

naznačenom tematskom području relevantne su tri novele: *Mira Kodolićeva*, *Donna Ines* i *Oprava*. U njima je Kozarac nastojao tajne najdubljih ljudskih osjećanja, a ljubav mu je bila središnji problem. Sredina, ambijent i pejzaž kod Kozarca prestaju biti izvor društvenih ideja na temelju kojih se stvara neka fabula, već upravo suprotno, te sredine i pejzaži služe Kozarcu kao okvir unutar kojeg se nalazi čovjek sa svojim vrlo zamršenim psihičkim i biološkim preokupacijama. Fabula zato gubi važnost, a i opisi stanja, a ne krajolika, postaju najbitniji. Čak i opisi pejzaža imaju istu funkciju oslikavanja ljudske psihe, a junaci imaju neku zajedničku tragičnu crtu u sebi i u nemoći su spram prirode i borbe s njom.

U narednom poglavlju detaljnije će biti prikazane prethodno spomenute novele Josipa Kozarca u kojima se jasno ocrtavaju modernistički elementi.

5. Obrada novela

5.1. *Mira Kodolićeva*

Novela *Mira Kodolićeva* napisana je djelomično u prvom licu. Junaci u noveli bliži su shvaćanjima junacima moderne nego realizma. Jasno se to vidi u tome što ih ne zanima afirmacija u društvu, novac i uspjeh nego pitanje vlastite sreće. Iako su ženski likovi osebujniji u Kozarčevim novelama pa tako primjerice i u ovoj noveli dublji naglasak je na radoznanu svijest Mire Kodolićeve nego bilo kojeg ostalog lika u noveli, može se reći kako su neobični i netipični također i muški likovi. Dokaz modernističkom načinu razmišljanja pronalazimo u pojavnosti lika doktora Vukovića. Vuković je zaljubljen lektinom, sviranjem glasovira, čitanjem Turgenjeva, Tolstoja i to znanje pokušava usaditi Miri Kodolićevoj. Samim time on je njoj puno zanimljiviji od njezina dosadnoga supruga, odvjetnika Kodolića. (...)“On je nakon prvog posjeta postao maltene svakidašnji njezin gost; među ostalim knjigama donio joj on sjajno ilustriranog Shakespire-a, te joj svom milinom svoje rječitosti tumačio *Otela*, *Hamleta*, *Romea i Juliju*. Ona slušajući divne romantične priče avonskog labuda, proživjela je te časove u nekom drugom svijetu, te joj kao kroz san dolazilo ono njeno naslućivanje, da ima još nešto u ovom životu i u ovoj našoj duši, što ona do sada nije osjetila.“³¹

Gledajući iz kompozicijskog pogleda, Kozarac je uspio u stvaranju modernističkog modela novele, a zapravo je to najbolje vidljivo u *Miri Kodolićevoj*, odnosno, najuspješnije učinjeno. Za modernu je karakterističan epistolaran oblik pripovijedanja, a takvim načinom pripovijedanja potpuno se uroni u kompleksne odnose među likovima. U *Miri Kodolićevoj* saznajemo puno iz niza pisama autora – junaka, a da pritom nema nikakve intervencije pripovjedača. Pisma između: Mire i Vukovića, Emilije (Vukovićeve supruge) i Vukovića, Emilijina oca i Vukovića i, na kraju, ponovno između Vukovića i Mire održavaju napetost u iščekivanju raspleta njihovih saga jer svakim pismom sve se više raščičavaju odnosi među likovima, ali i ostavljaju mašti čitatelja da sam možda proba zaključiti kakav rasplet očekuje junake novele. (...)“Zar sбилja svaka sreća mora biti zalivena otrovom i jedom? Taj otrov truje ne samo mene,

³¹ Kozarac J., *Izabrana djela*. priredio K. Nemeč, Zagreb: Matica hrvatska, 1997., str. 145.

nego cielu našu obitelj, a Tvoja je sveta dužnost, da što prvo dođeš, da nas te strahote oslobodiš. Tvoja Emilija“.³²(...)Meni je jedino to žao, što sam tako dugo živio u bludnji, te Vam ovo pismo istom sada pišem. Kraj svega, što je se dogodilo, ime i čast moje kćeri ostati će i nadalje neokaljano, što se o Vašem ne može reći. Mirko pl.Latković, kr.savjetnik i vitez reda željezne krune.“³³ Kozarac se jasno udaljio od realističkog fabulativnog i kompozicijskog stereotipa. „Fabula se doduše još uvijek drži logičnog slijeda u organizaciji građe, iako je događajno u njoj gotovo uvijek u sferi emotivnoga i misaonoga.“³⁴

Ipak, za razliku od *Donne Ines* i *Oprave*, kompozicija *Mire Kodolićeve* pomalo je razvučena i nedinamična.

Josip Kozarac sjajan je kad je u pitanju portretiranje junaka i junakinja svojih djela. Kozarac je volio portretirati snaže ženske junakinje. Takva je bila i *Mira Kodolićeva*. Vrlo plastično i uvjerljivo oslikana ona je jake individualnosti i tjelesno vrlo moćna, zanosna. Ono, što je posebno zanimljivo kod Mire, to je što njezina ljepota nije toliko bitna i ne ističe se toliko do trenutka kad postane duhovno osviještena i svjesna sama sebe. Nakon što zaključi koja su njezina prava i kad se glasno suprotstavi svojem supruhu Kodoliću tad i on shvati koliko ju zapravo voli i treba u svojem životu. „Ljubav je i inače motorička sila koja pokreće duhovna zbivanja u Kozarčevim junacima, moćni činitelj osovljenja ličnosti, pokretač svih potresa i mijena u čovjeku, uzročnik preobrazbe čitavog bića.“³⁵ Kozarac pokazuje modernistička obilježja načinom na koji od plastičnog i realistično ocrtanog muškarca stvara modernog junaka s dubokim psihološkim razmišljanjima. Kodolić je odvjetnik, koji zbog podređenosti svoje žene Mire gubi interes za njom, a Vuković je Miru obasipao raznim umjetničkim izrazima i znanjem vidjevši kako Miri to naočigled godi, a njemu također podiže njegov ego, ali kad je shvatio da se Mira zbog toga i zaljubila u njega on se povlači jer mu je zasigurno lov i očijukanje u raznim vrtovima bio puno zanimljiviji nego lovina, odnosno Mira. Zauzevši stav preobražene i produhovljene žene, obojica junaka u noveli zaključuju da im je mjesto biti uz Miru, ali na kraju to više ne biva odluka koju će oni donijeti nego glavna junakinja Mira. Na neki način, može se naslutiti određena blaga

³² Kozarac J., *Izabrana djela*. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 173..

³³ Kozarac J., *Izabrana djela*. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 177.

³⁴ Nemec, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: *Izabrana djela*, Zagreb: SHK, 1997., str. 115.

³⁵ Nemec, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: *Izabrana djela*, Zagreb: SHK, 1997., str. 108.

emancipacija žene što se savršeno podudara s novim pogledima u moderni. (...)“Vaš sin propentao je danas prvi puta mojemu mužu: tata - ! I ta jedna rieč razorila jednim mahom onu tajnu, što se je poput hladne guje već ugrijala u mom srcu. Sve sam pretrpila, ali toga trpiti ne mogoh da prva rieč mojega djeteta izgovorena u mom naručju bude – laž. Ja sam pala na koljena pred moje diete, ja sam ga u suzah cjelivala, ja sam ga kao Boga molila, da mi oprost, što sam ga prevarila, što sam otela i njemu i sebi trenutak sreće, koji je jedan jedini u životu. Ako se taj čas još nadomjestiti može, - a Vi ga nadomjestite; ako se ona laž iz ustiju Vašega djeteta još izbrisati daje, a Vi ju – brišite.“³⁶

Mira Kodolićeva zasigurno je najkompleksnije kompozicijski građena novela ove stvaralačke faze. Jedan motiv se proteže u djelu koji je jako bitan. Radi se o biblijskom motivu : „Na tvojemu grijehu rodio se moj“. Naravno, motiv toliko puta korišten, ali uvijek jednako efektan. U slučaju *Mire Kodolićeve* može se tumačiti na više načina o kojemu se to grijehu uopće radi. Prava ljubav ne bira sredstva, a ljubav je ono što je pretvorilo Miru u dostojanstveno biće prepuno samopoštovanja. Mira je sazrjela u ženu koja zna što hoće, a ljubav ju je učinila takvom. Kozarac to u noveli nastoji povezati i sa svojom ljubavlju prema prirodi. „ Ona je njemu najveća ljepota, najviši smisao i vrhovni zakon. Toliko je stican utjecaj Darwina i njegovih shvaćanja prirodnih zakona na Kozarca...“³⁷ U *Miri Kodolićevoj* jasno se ta ljubav prema prirodi vidi citatom: „ Što je čovjek tanjeg i dubljeg čuvstva, tim jače osjeća, da je dio stvarajuće prirode, da svaka prirodna pojava ima odjeka u njegovoj duši(...)“³⁸

Čitav taj proces preobrazbe Mire od jedne neuke žene, može se reći, prazne duše, nesvjesne svojih želja i mogućnosti, u ženu koja postaje svjesna sebe i svojih mogućnosti govori puno o samome Kozarcu. Naime, tim procesom otkriva se kako je Kozarac bio čovjek vrlo dubokih osjećaja. Cijeli taj preobražaj uspio je prikazati neprestanim isprepletanjima raznih emocija. Od tuge i stida do ljutnje i hrabrosti, a posebno se isticala patnja. Mira je bila žena, koja je vodila unutarnju borbu sama sa sobom. Mogla je ostati u braku sa suprugom kojega ne voli ili je mogla biti s muškarcem koji ju je zapravo i učinio ženom. Velika je to zapravo moralna dilema jer u

³⁶ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 179.

³⁷ Nemec, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela, Zagreb: SHK, 1997., str. 109.

³⁸ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 171.

prvom slučaju Mira čuva tradicionalnu, društvenu konvenciju i svetost braka, ali nameće se pitanje zašto čuvati nešto što je društvo stvorilo kad je uvijek pravo ono što osjećamo u srcu. Kozarac se za razrješenje ovog problema ponovno okreće Darwinu. Naime, Kodolić nije mogao imati djece, a dijete koje su odgajali zapravo je bilo Vukovićevo. Priroda sama po sebi uvijek traži stvaranje novog života da bi se održala vrsta. Jedan trenutak strasti s Vukovićem ne čini Miru slabom već dokazuje kako je velika i nagla ta nesvjesna želja za majčinstvom, koja na kraju i održava brakove skupa. Kozarac je očito jako volio žene jer mada je Kodolić prevaren od strane Mire, ipak je on sam prikazan kao najveći krivac za to. Postoji nešto što zapravo Kozarčevim junakinjama, u ovom slučaju Miri, daje pomalo veća prava nego muškarcima, a to je ljubav. Preljub po njemu nije grijeh ako je učinjen iz ljubavi. (...)“Ja sam istom sada uvidila, da ja moga muža niesam nikada ljubila;jest ja sam ga ljubila počitanjem, zahvalnošću, dušom, - ali srem niesam ga ljubila nikada;moje srce bilo je još djevičansko, kada sam vas prvi puta ugledala. Ja ćutim, da je ono i sada djevičansko, jer onaj grieh nije mogao mene okaljati, jer me je zatekao u bezsvjestici; i bez moje volje i bez moga znanja, a tko nije čvrstom voljom išao za tim, da počini grieh, taj nije niti sgriešio.“³⁹

Novela završava sretno, Mira i Vuković zajedno provode vrijeme u njegovu ljetnikovcu. „Sobe opustjeloga Vukovićeve ljetnikovca iznenada oživjele, a negda bezimni tetkin dvorac, zove se sada *Mirin dvor*“.⁴⁰ Ipak, ne zna se izjeda li ih njihova prošlost ili je ljubav dovoljna i za zaborav svojih prijašnjih brakova i partnera s kojima su dijelili postelju. Josip Kozarac ovom je novelom poslao jasnu poruku kako se život ne može temeljiti na laži. Čovjek je odgovorno biće i mora preuzimati odgovornost za svoje postupke. Samim tim, očito je da je Kozarac bio ispred svoga vremena jer stvarajući tako jake ženske likove kao što je Mira Kodolić bezrezervno pokazuje kompletnost svoga bića. „Filozofska pretpostavka harmoničnog čovjeka u suglasju sa zvjezdanim nebom nad sobom i moralnim zakonom u sebi(...)“⁴¹ Upravo je to ono čemu je Kozarac težio, a zapravo je univerzalna težnja suvremene osobe.

³⁹ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 169.

⁴⁰ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 180.

⁴¹ Nemec, K. Kozarac, J. Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela, Zagreb: SHK, 1997., str. 111.

5.2. *Donna Ines*

Donna Ines, zahvaljujući epistolarnom načinu pripovijedanja također je djelomice napisana u prvom licu. Kao i u *Miri Kodolićevoj*, glavne junake novele usko povezujemo uz razdoblje moderne. Naime, sreća i ljubav su dva stanja kojima glavni junaci jedino teže u noveli. Njih ne zanima novac, uspjeh, afirmacija u društvu i slično, već samo duševni mir, koji u ovoj noveli svojim narušavanjem predstavlja glavni uzrok propadanja i tragedije. Vrlo neobičan lik u noveli je Marijan Lučić. Odvjetnik, koji dolazi iz vrlo siromašne obitelji, ali kojega čitavi život sreća prati u stopu i otvara mu vrata uvijek nekom novom uspjehu. Umjetnički je osviješten, kulturno uzdignut i izgara od želje za novim znanjem. Predan je poslu i svojoj supruzi te je vjeran prijatelj. Ipak, Marijan ima neobično nisku razinu tolerancije kada je u pitanju nepravda, neka teška riječ ili zlokobna rečenica upućena možda njemu ili nekomu njemu dragom. Uvijek je u takvim situacijama vrlo burno i u afektu reagirao nakon čega bi znao provesti nekoliko dana ležeći u groznici. Ta mračna sila u njemu često je znala izmoriti njegovo tijelo i duh, na kraju novela ga i pretvara u nebuloznog luđaka.

„Kako sam rekao, bio je sin siromašnih roditelja, ali on sam nije nikada znao, što je sirotinja; njega je sreća poljubila u čelo, a sviet ga nosio na rukama.“⁴²(...)“kako sam već rekao, bio je čista i ohola značaja, te nije mogao podlosti, pripuzivosti, nezahvalnosti – uopće beznačajnosti pod živu glavu podnijeti. To samo po sebi nije dakako nikakova mana, nego na samo prednost izvanrednih ljudi, nu u njemu je to čuvstvo bilo tako nježno, tako silno razvijeno, da ga je jedna jedita podla i nezahvalna rieč znala tako razgnjeviti, te bi od biesa i srčbe pozelenio kao trava i u času takove bezsvjestice mogao počinuti najveći zločin...“⁴³ Već je od ranije poznato kako je Kozarac, osim izvrsno portretiranih muških likova, ženske likove gradio na još osebniji i njemu svojstven način.

I u *Donni Ines* glavna junakinja je portretirana kao heroina svoga doba, ali za razliku od Mire Kodolićeve, Ines je tragična junakinja. Pravim imenom Irena pl. K., Ines je vrlo uvjerljivo oslikana. Kozarčeva ljubav prema snažnim, individualnim, tjelesno i duhovno nadmoćnim junakinjama očituje se kroz svaki opis Ines i kroz svaki njezin pokret. Za razliku od Mire Kodolić, koja uspijeva izrasti u pobjednicu i ženu

⁴² Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 84.

⁴³ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 84.

dostojnu svakog poštovanja, Ines je već jasno definirana osoba, svjesna svojih želja i mogućnosti, ali u noveli izrasta u tragičnu figuru trpeći posljedice neosnovane ljubomore. (...)“Premda ljepotica, doživjela je Irena – koju su radi izvanredne krasote nazivali donna Ines – već dvadeset i drugu godinu neudata. Uzrok, da je tako dugo djevojkom ostala, bio je taj, što se je svatko bojao uzeti izvanredno naobraženu i u svakom dobru odgojenu djevojku...”⁴⁴ Kozarac, želeći naglasiti Inesinu dobrotu, u jednom dijelu piše o njoj kao da se radi o svetici i odmah daje do znanja čitatelju da od nje ne treba očekivati ni najmanji zlobni postupak, a time i u ovoj noveli pokazuje svoje veliko, moglo bi se reći, strahopoštovanje prema ženama. „Mnogi su mislili, da će se negdašnja ponosita djevojka, čim se udade, baciti u trošak i luksus; mnogi su se opet nadali, da će im ljubavna laskanja, kad donna Ines bude ženom, biti saslušana, - nu prevarili su se i jedni i drugi.”⁴⁵

Gradnja novele *Donna Ines* vrlo je zanimljiva. Osjetno je kraća od *Mire Kodolićeve*, ali samim time je i dinamičnija. Odmah na početku novele, Kozarac zainteresira čitatelje odličnim i intrigantnim uvodom. Naime, autor u svojoj sobi u Gleichenbergu pronalazi stihove, koji u njemu bude veliku znatiželju tko ih je napisao i zašto. Stvaraju se brojna pitanja u autorovoj glavi, a u samoj noveli dani su odgovori na njih u pripovijedanju piščeva prijatelja. „Bože moj! tko je te stihove napisao! Pjesmice su lirične, ali kroz tu liriku probijalo je još neko čuvstvo, koje nije moglo imati korijena samo u nesretnoj ljubavi, još neka druga bol morala mu de dušom pokretati; jer stihovi: - Hajde! srce, da legnemo, da odpočinemo! – zvonili su meni tako nemilo, tako bolno, da ih nije ni najnesretnija ljubav, nego samo očaj mogao izpjevati.”⁴⁶ Iz Kozarčeve autobiografije saznaje se jasno da je bolovao dugo godina od plućne bolesti, a situiranjem novele u atmosferu lječilišta u Gleichenbergu čini pripovijedanje vrlo subjektivnim oblikom. Time je Kozarac postigao izravnu korespondenciju s modernističkim stvaralačkim postupcima. „Prispjevši jednoga toploga dana u Gleichenberg, bilo mi je prvo, da se u svetloj i čistoj sobici smjestim i upriličim sve po svojoj volji i navici.”⁴⁷ Proza moderne temelji se na izazovima društvene suvremenosti. Ne radi se o uzročno – posljedičnim vezama kao u bajci ili mitu, nego su ona

⁴⁴ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 87.

⁴⁵ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 88.

⁴⁶ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 82.

⁴⁷ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 82.

utemeljena u oblicima ljudske svijesti. Zapisi o pomućenoj svijesti u razdoblju moderne su česti i oni vode čitatelja u neke nove psihičke svjetove izobličene zbog bolesti. Lik Marijana Lučića dokazuje nam prisutnost i ovog modernističkog obilježja u Kozarčevu stvaralaštvu. (...)“Na večer, kad već umoran nije mogao raditi, a ni usnuti, lati se vina; samo da uguši crva, koji je u njem neprestance rovao; ali uzdrmani živci niesu podnieli ni dvije – tri čaše vina, a on onda, umjesto da ga san savlada, stade bulazniti, neka bjesomučna sila iztjera ga napolje, te mašući rukama obilazi ulice pjevajući i plačući ujedno. Sam pravi stihove i sam im pjeva napjeve; tako to potraje do ponoće, dok od fizičkog i duševnog umora ne klone; negda dođe do svoje postelje, a negda se i na ulici sruši i zaspi.“⁴⁸

Ljubav je u *Donni Ines* motorička sila koja pokreće sva duhovna zbivanja, pokretač je i najvećeg potresa u noveli, odnosno preobrazbe čitavog bića, preobrazbe donne Ines. Ljubav ju činila sretnom i iz ljubavi je začela, ali sama ta ljubav joj je na vrlo tragičan način podarila mrtvo dijete i ljubav je ugasila energiju u njoj nakon što je prestajala postojati u njezinu srcu. Krivac je muškarac, njezin suprug, Marijan Lučić. „Ono devet mjeseci, što su još skupa živjeli, nije bio život, nego puko vršenje životnih funkcija; u njenu srcu umrla je ljubav, a žena sa srcem i značajem donne Ines ne može bez ljubavi živjeti. Muškarac, ma kako ljubio svoju ženu, ima još i drugih predmeta, koji su mu sveti, bila to sad znanost, sad umjetnost ili što drugo; njegova je ljubav podijeljena, općenita, - dočim žena, kad ljubi, koncentrira svu svoju ljubav u jednom jedinom predmetu, pa nestane li za nju ljubavi, onda nestaje i nje same.“⁴⁹

Donna Ines jedina je Kozarčeva novela koja se bavi strašću ljubomore, koja uništava oba protagonista, i muža i ženu, i onoga koji je uzročnik i onoga koji trpi posljedice te kobne strasti. Većina tjelesnih boljki zasnovana je kao posljedica duševnih patnji što je Kozarac izvrsno portretirao kroz samu Ines koja je ponosna žena i taj ponos joj ne dopušta bacanje sumnje na njezinu čestitost, ona to ne može zaboraviti i oprostiti.

⁴⁸ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 94.

⁴⁹ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 92.

5.3. *Oprava*

Novelu *Oprava* Kozarac je označio i kao *psihološku studiju* i to studiju tjelesnog i duševnog bola. U *Miri Kodolićevoj* radnja raste tjerana motivacijskom energijom ljubavi i prirodno se razrješava, a u *Opravi* radnja je motivirana ne ljubavlju nego „razornom autorovom mišlju.“⁵⁰ Pri ranijoj analizi *Mire Kodolićeve* jasno je vidljivo kako je preljub za Kozarca priznata mogućnost da se kao žena potvrdi u svojoj primarnoj funkciji majčinstva. Ipak, u *Opravi* Kozarac se odlučio za još radikalnije razrješene situacije. Dok u *Miri Kodolićevoj*, odvjetnik Kodolić, sumnjivih moralnih svojstava, biva nemilosrdno odbačen od strane prirode i Mire, u *Opravi* priroda čak i u smrt gura, ovaj puta, čestita čovjeka i vjerna supruga, ali Kozarac to uspijeva prikazati ponovno neosuđujući glavnu protagonisticu.

Epistolarni način pripovijedanja ponovno i u *Opravi* ima vrlo posebnu funkcionalnost. Pismo se pojavljuje na samom početku novele i služi naravno kao uvod, ali to pismo nas uvodi u kompleksnu problematiku novele. Pismo otvara pitanja vjernosti supruge i očinstva glavnog junaka. Glavni lik, sudac Vučetić, tim pismom nesvjesno je otvorio *pandorinu kutiju* u kojoj otkriva kako njegov sin Dušan nije biološki njegov, a to ga nešto kasnije dovodi u stanja meditativnosti i mračnog raspoloženja te na kraju i u smrt, poguran dugogodišnjom plućnom bolešću. (...)“Što radi naš nevaljalko? Koliko je vrabaca već ustrijelio iz nove puške, koju sam mu odavde poslao? Čudnovato, ja sam kao diete uživao u pticama, a on ih striela; ja sam bježao od puške, a njemu je igračka. Molim te, pripazi na njega, da ne bude nesreće, ionako smo već dosta s njime napatili.“⁵¹ Pismo, kao modernistički oblik ne samo da je doprinijelo stilističkim osobitostima i strukturalnoj vrijednosti Kozarčevih novela pa tako i ovoj, nego u tom direktnom obraćanju jednog protagonista drugom u kojem nemamo određenu autorovu subjektivnu primjesu, ostvaruje se napetost koja drži čitatelja u iščekivanju razrješena konfliktne situacije do kraja same novele.

Kao i u kompoziciji *Donne Ines*, radnja je i u *Opravi* zaokružena te se opet spominje Gleichenberg. U noveli *Oprava* postoji, za razliku od *Mire Kodolićeve* i *Donne Ines*, opis eksterijera. Taj opis sukladno modernističkom razmišljanju ima važnu funkciju u povezanosti s osjećajima on izaziva. U ovom slučaju, radi se o glavnom

⁵⁰ nemeć 112

⁵¹ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemeć, Zagreb: Matica hrvatska, 1997., str. 217.

protagonistu, sucu Vučetiću. „(...)ugledao je napokon poznati mu domaći kolodvor okićen bagrenovim i kestenovim stabaljem; prodavača novina, koga je još prvo devet godina tude zatekao; kada je vidjeo onu kolodvorsku žurbu i tišinu, koja se za jedan čas stvori, i za jedan čas je opet nestane, tada mu je bilo, kao da je tek jučer odputovao...“⁵²

Iz Kozarčeve autobiografije i pričanja njegove kćerke saznaje se kako je sam Kozarac svojoj supruzi poslao novu opravu iz Gleichenberga. Lako je zaključiti kako je sudac Vučetić zapravo u izvjesnom smislu Kozarac i samo iz tog podatka i tog događaja Kozarac je stvorio možda svoju najbolju novelu snažnih emotivnih naboja. Ponovno se dokazuje izrazita povezanost sa subjektivnom zbiljom što je jedna od osnovnih modernističkih postavki. Vučetić je odmah na početku novele ličnost, koja se ne treba više razvijati, ali on boluje od neizlječive bolesti pa je njegovo poniranje u duševni svijet zbog šokantnog otkrića još i efektnije zbog često nebuloznog stanja u kojem se nalazio uzrokovano njegovom bolešću. „Tu noć probavio je Vučetić u vatruštini i onomu težkomu polusnu, kada čovjek ne razabire sna od jave, a i jedno i drugo je prava strahota.“⁵³ Prijelomni trenutak u Vučetićevo životu događa se kad vrativši se iz sanatorija u rodno selo, sva njegova razmišljanja o obiteljskoj sreći padaju u vodu. Osjetio je nelagodan osjećaj razočaranja i nakon toga on ne prestaje padati u tragična stanja. Sumnja i logika, kojom zaključuje kako Dušan nije njegov sin brišu sve njegove lijepe uspomene njegova obiteljskoga sklada. „I koliko god on gušio u sebi misao, ipak ona sve silnije izbijala iz dubine njegova bića, misao naime, da Dušan valjda nije njegov sin! Kada se je ta strašna pomisao prvi puta u podpuno jasnom obliku u Vučetićevoj duši pojavila, njega je u tom trenu probio smrtan znoj, on je u taj čas pao u takovu slabinu, da se je jedva mogao razpremiti i u postelju leći.“⁵⁴

Poslije neugodna otkrića, Vučetić nestaje u porazno deziluzionističko stanje. Počinje korak po korak dolaziti do zaključka da on mora umrijeti. Ponovno dolazimo do Kozarčeve ljubavi prema Darwinu jer sam Vučetić govori kako ga priroda hoće ukloniti kao balast i zapreku obitelji koja može funkcionirati kao obitelj samo bez njega. „On, oduvijek velik štovalac i poznavalac prirodnih nauka, kako su se zadnjih decenija pod utjecanjem Darwinovim razvile, priznavao je prirodi veće i jače pravo, negoli onomu društvenomu pojavu, koji u tisuću raznih varijacija na vidik izlazi, a označuje se

⁵² Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 220.

⁵³ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 232.

⁵⁴ Kozarac J., Izabrana djela. priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska,1997., str. 227.

kolektivnim imenom preljuba i ženske nevjere.“⁵⁵ Vučetić, znajući da je njegovo očinstvo lažno, smatra da će njegovom smrću priroda ukloniti bolesno, a jake i zdrave će zaštititi.

Posebna pozornost u *Opravi* posvećena je promatranju fizičke i psihičke patnje s naglaskom na psihičku. Uspio je to Kozarac prikazati u vrlo pozitivnom svjetlu jer sve misli koje su prolazile kroz Vučetićeovu glavu i dušu, mijenjale su ga u bolju osobu. U ovoj noveli Kozarac je ljubav uspio uzdignuti na najvišu razinu. U *Opravi* radi se o milosrdnoj ljubavi, a ona je najčišća s obzirom da se rađa iz milosrđa i požrtvornosti. Žena ponovno nije izvrgnuta nikakvom ruglu ili osudi, ali zato njezine suze na Vučetićevoj smrtnoj postelji kao da traže iskupljenje zbog grijeha preljuba i time tragični završetak i tu rugobu zbilje uspijevaju uljepšati. „Navala krvi ponivila se još tri puta toga dana, a oko dva sata po ponoći preminu Vučetić na zaplakanom licu svoje žene.“⁵⁶

⁵⁵ Kozarac J., *Izabrana djela*, priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska, 1997., str. 233.

⁵⁶ Kozarac J., *Izabrana djela*, priredio K.Nemec, Zagreb: Matica hrvatska, 1997., str. 239.

6. Zaključak

Branko Vodnik i Milan Marjanović smatrali su Josipa Kozarca našim najiskrenijim piscem. Čitajući o njegovu životu i iščitavajući njegova djela, neprestano mi je ta Vodnikova i Marjanovićeveva izjava bila u mislima. Kozarac je tako otvoreno pisao o preljubu ili o braku koji je postao navika kao u *Miri Kodolićevoj*, ili je hrabro pisao o osobnim dilemama kao u *Opravi*. Upravo mi je nakon tih pročitanih novela postalo kristalno jasno što su Vodnik i Marjanović željeli reći. U današnje vrijeme kada se tabui i predrasude u svijetu nastoje srušiti poput domino kockica, a svetost braka je već davno narušena, čitajući Kozarčeve novele, neprestano mi se pred očima zrcalio odraz današnjega društva. Razlika koju Kozarac posjeduje u odnosu na veliki broj ljudi u današnje vrijeme je njegova mudrost neosuđivanja. Ljubav je za njega pokretač, životna sila i u novelama poručuje poruku da je zbog ljubavi uvijek potrebno oprostiti ljudske postupke koliko god oni bili teški za podnijeti.

Odgovor na pitanje postavljeno u uvodu diplomskog rada vrlo je jasan. Kozarčeve novele iz posljednjeg stvaralačkog razdoblja, a u ovom diplomskom radu to se odnosi na *Miru Kodolićevu*, *Donnu Ines* i *Opravu* pokazuju kako pripadaju razdoblju moderne. Prodiranje u psihološku svijest likova, neprestana unutrašnja duševna borba, epistolarni oblik pripovijedanja, samoispitivanje vlastita života, autobiografske naznake u novelama, moralne dileme likova odjeci su moderne u novelama Josipa Kozarca. Sadržaji tih novela su meditativni i reflektivni, vrlo metaforički i simbolički, a to je samo dokaz kako je Kozarac svojim psihološkim novelama izašao iz realističkih okvira i zakoračio u književnost moderne.

Ne gubeći mnogo na svježini i aktualnosti ni danas, u 21.stoljeću, može se zaključiti da je Josip Kozarac pomaknuo granice vremena i prostora. Njegova djela su svevremenskog i univerzalnog karaktera, a svako ponovljeno čitanje Kozarca posvjedočuje upravo tome.

7. LITERATURA

1. Sablić Tomić, H. *Slavonska krv*. Izbor iz djela. Zagreb: Znanje, 2005., str.309.
2. Nemeč, K. Kozarac, J. *Predgovor u: J. Kozarac: Izabrana djela*, Zagreb: SHK, 1997., str. 15.
3. Štampar E. *Josip Kozarac.Djela*. Djela hrvatskih pisaca. Zagreb: Zora,1950., str.13.
4. Bogner J.. *Dramatika Josipa Kozarca*,1934., str.210.
5. Batušić N. *Hrvatska drama 19.stoljeća*. Split: Logos,1986., str.259.
6. Matković M. *Hrvatska drama XIX.stoljeća*, Zagreb: Matica hrvatska,1949., str.205.
7. Ibler J. *Mrtvi Kapitali. Pripovijest Josipa Kozarca*. Kritika u doba realizma. Zagreb: Matica hrvatska, 1976., str.98.
8. Vodnik B. *Josip Kozarac*. Predgovor Izabranim pripovijetkama - Hrvatski pripovijedači. Izdaje i uređuje dr Branko Vodnik, knj. VI. Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare,1919., str. 26.
9. Jelčić, D. *Kozarac danas*. Zagreb: Nove teme i mete, 1995.
10. Šicel, M. *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. 2. nadopunjeno i prošireno izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
11. Batušić N., Kravar Z., Žmegač V. *Književni protusvijetovi*, poglavlja iz hrvatske moderne, Zagreb: Matica hrvatska, 2001.
12. Šarić M. *Hrvatska književnost - Milan Marjanović: Hrvatska moderna*. Izbor književne kritike. I.knjiga. Zagreb: JAZU, 1951, str.142.
13. Kozarac J., *Izabrana djela*. priredio K.Nemeč, Zagreb: Matica hrvatska,1997.